

УДК 34(3/9)

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОВАДЖЕННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ:
ДОСВІД ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ (1918-1919 нн.)
FEATHERS OF CRIMINAL PROCEEDINGS:
EXPERIENCE WEST UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC (1918-1919)**

Горуйко Х.П.,

*аспірант кафедри загальної теорії держави і права
Навчально-наукового інституту права, психології та економіки
Львівського державного університету внутрішніх справ*

Стаття присвячена висвітленню особливостей провадження у кримінальних справах на території Західно-Української Народної Республіки. Проаналізовано стадії кримінального процесу, систему доказів і слідчих дій. Розкрито порядок винесення вироків і їх структуру.

Ключові слова: кримінальна справа, суд, прокуратура, злочин, вирок.

Статья освещает особенности производства по уголовным делам на территории Западно-Украинской Народной Республики. Проанализированы стадии уголовного процесса, система доказательств и следственных действий. Раскрыт порядок вынесения приговоров и их структура.

Ключевые слова: уголовное дело, суд, прокуратура, преступление, приговор.

The article devoted to features of proceedings in criminal cases in the Western Ukrainian People's Republic. Stages of the criminal process, system of evidences and investigative actions are analyzed. The order of sentencing and structure sentences are highlighted.

Key words: criminal case, court, prosecutors, crime, sentence.

Постановка проблеми. У сучасній Україні провадження у кримінальних справах повинне здійснюватися на основі неухильного додержання кримінально-процесуальних норм. Спираючись на Конституцію України як основоположний політико-правовий документ, перед кримінально-процесуальним правом стоїть завдання щодо охорони прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, швидке і повне розкриття злочинів тощо. Черговим кроком на шляху до вдосконалення українського судочинства стало прийняття кримінально-процесуального кодексу, адаптованого до вимог міжнародних стандартів. Водночас не слід забувати про історію кримінального процесу в Україні, вивчення якої дозволяє комплексно підходити до вирішення сучасних проблем. Як наслідок, існує доцільність розглянути історико-правові особливості провадження у кримінальних справах на території Західно-Української Народної Республіки (далі – ЗУНР).

Стан дослідження. Науковою проблематикою розробки та здійснення судово-правових реформ в умовах ЗУНР займалися такі українські дослідники, як П. Гай-Нижник, Н. Єфремова, О. Карпенко, М. Кобилецький, М. Кравчук, В. Кульчицький, І. Лісна С. Макарчук, Б. Тищик та інші. Проте питання процесуального провадження у кримінальних справах на території ЗУНР не було предметом спеціального дослідження у вітчизняній науці. Водночас воно становить значний інтерес для сьогодення з метою збагачення правового світогляду цінними елементами правового досвіду. Отже, **метою цієї статті** є розкриття історико-правових особливостей провадження у кримінальних справах на території ЗУНР.

Виклад основного матеріалу. У важких умовах, в яких відбувалося становлення державності ЗУНР, важливу роль відігравало забезпечення режиму законності. Війна, кризові явища в економіці та продовольчому забезпеченні,

загострення соціальних, національних і політичних протиріч, безумовно, значно погіршили криміногенну ситуацію в цьому регіоні. Таким чином, протидія злочинності та усім її проявам стала одним із актуальних завдань ЗУНР як держави. Важливим елементом державного механізму протидії злочинності стали правоохоронні органи та система судочинства республіки. Засобом, за допомогою якого суди та прокуратура ЗУНР протидіяла, зупиняла, запобігала злочинам і відновлювала права потерпілих, стала визначена чинним у той час законодавством кримінально-процесуальна діяльність.

Органи судочинства ЗУНР, які здійснювали розслідування та розгляд кримінальних справ, керувались у своїй діяльності, насамперед австрійським кримінально-процесуальним кодексом (далі – КПК) від 23 травня 1873 р. Він складався із 27 розділів і 494 параграфів [1, с. 250]. Щоправда, військові суди ЗУНР не застосовували його положень, адже вони виконували судочинство на підставі військового кримінально-процесуального кодексу 1912 р.

При чому, на території республіки правова дія австрійського кримінально-процесуального кодексу КПК 1873 р. за колом осіб не поширювалась на: неповнолітніх осіб; військовослужбовців; послів і консулів іноземних країн, а також працівників штату посольства; засуджених осіб, які перебували в кримінально-виконавчих установах та вчинили злочин під час відбування покарання [2, с. 17].

Відповідно до чинних у 1918-1919 рр. положень колишнього австрійського законодавства, кримінальне судочинство ЗУНР базувалося на таких засадах: публічно-правовий характер провадження у кримінальних справах, оскільки воно здійснювалося державою через спеціальні уповноважені нею органи; недопустимості порушення кримінальної справи без наявності скарги про заподіяння злочину; змагальність, яка реалізовувалася сторонами усно на засіданнях суду; підтримання державного обвинувачення в суді прокурором та покладення на нього обов'язку довести вину підсудного; вільної оцінки судом наданих йому доказів; відкритість судового процесу, за винятком випадків, коли закон вимагав закритого слухання справи; пріоритет внутрішнього переконання суддів при винесенні вироків [3, с. 418-419].

Основна увага у кримінально-процесуальному праві ЗУНР приділялася підозрюваному (підсудному). Відповідно до ст. 8 кримінально-процесуального кодексу 1873 р., особа, щодо якої велося дізнання у кримінальній справі, вважалася підозрюваною. Коли дізнання завершувалося, такий суб'єкт кримінального процесу вважався обвинуваченим, а з моменту вручення йому копії обвинувального висновку – підсудним.

Підозрюваний мав право не надавати суду та правоохоронним органам факти, які доводили його вину. Прокурор у кримінальному судочинстві ЗУНР представляв інтереси держави, підтримував обвинувачення та забезпечував справедливість призначеного покарання, надаючи суду докази як про винуватість, так і невинуватість підсудного. Крім того, йому надавалося право оскаржувати вирок на користь засуджених осіб [4, с. 155-156].

Для кримінального процесу є характерним наявність стадій, якими вважають самостійні, пов'язані між собою кримінально-процесуальними нормами частини кримінального процесу, розмежовані одна від одної підсумковим процесуальним рішенням, які характеризуються безпосередніми завданнями, що впливають із загальних завдань судочинства, колом суб'єктів кримінального провадження, порядком виконання процесуальних дій і характером кримінально-процесуальних відносин [5, с. 10]. У кримінальному судочинстві ЗУНР за австрійським КПК 1873 р. були передбачені такі стадії: порушення кримінальної справи; досудове розслідування (дізнання та досудове слідство); підготовче провадження суду; судовий розгляд; винесення вироку; оскарження вироку; виконання вироку суду [6, с. 93].

Провадження у кожній кримінальній справі розпочиналося із скарги публічного чи приватного обвинувачення. Більшість кримінальних справ порушувались на підставі скарги публічного обвинувачення, які вносились у суд прокурором. Так, 17 травня 1919 р. до жандармерії станції Лошнів звернувся житель с. Соколів (повіт Підгайці) Вокоцький Іван із заявою, що в нього було вкрадено під час його весілля упряж із коней, віжки та нашийники. На підставі цього повідомлення та його перевірки Тернопільська прокуратура подала скаргу публічного обвинувачення до суду [7, арк. 61].

На підставі скарги про вчинення злочину прокуратура порушувала кримінальну справу, приймаючи відповідну постанову. Так, 13 квітня 1919 р. прокурор В. Будний порушив кримінальну справу про привласнення майна Харчової управи м. Львова, вчиненої в Тернополі, проти Йосифа Клубіка, Антона Кілецького, Івана Карапульки, Грицька Карапульки і Федора Войтовича – загалом 500 кг мила вартістю 26 000 крон і 400 порожніх мішків. Попередньо вони були затримані жандармерією з готівкою 2135 крон, одним мішком, залізною штабою та 35 шматками мила [7, арк. 45].

При порушенні кримінальної справи важливим питанням було обрання запобіжного заходу. У кримінальному судочинстві ЗУНР основними запобіжними заходами були затримання та арешт. Затримання відбувалось тільки на стадії дізнання внаслідок наявності обґрунтованої підозри у вчиненні злочину. Ця підстава не була необхідною у невідкладних випадках, коли вчинялися посягання на громадський порядок і безпеку значної кількості людей [8, с. 154]. Так, у 1918 р. у Сокалі було затримано Трохима Якимчука під час порушення громадського порядку [9, арк. 9].

Термін затримання становив не більш як 24 години, а для подальшого затримання була необхідною постанову суду про його продовження. При відсутності такої постанови після спливу 24 годин затриманого невідкладного звільняли з місця утримання під вартою.

Такий запобіжний захід арешт міг застосовуватись як під час дізнання, так і на етапі слідства. Строк перебування підозрюваного під арештом становив два місяці, однак за прокурорським поданням суд другої інстанції мав право продовжити його до трьох місяців [4, с. 161]. Так, 25 квітня 1919 р. прокурор В. Будний звернувся до Збарзького повітового суду для надання дозволу про арешт Григорія Несторовського, підозрюваного в обкраденні Антона Балашка [9, арк. 3].

За поданням суд вирішував не тільки питання про обрання запобіжного заходу, але й питання його скасування чи заміни. Отже, 18 лютого 1919 р. прокурор В. Будний звернувся до Тернопільського окружного суду з поданням, щоб звільнити з арешту Івана Білоуса та встановити нагляд за ним у кримінальній справі про крадіжку, а також затримати Павла Соланинку [10, арк. 13].

Внаслідок прийняття постанови про порушення кримінальної справи розпочиналось досудове розслідування, яке складалось із двох частин – дізнання та досудове слідство. Ст. 88 КПК поділяла дізнання на попереднє та основне. Попереднє дізнання проводилось правоохоронними органами під контролем прокуратури, а основне дізнання – слідчим суддею. На основному дізнанні роль прокурора зменшувалась порівняно з попереднім. Так, наприклад, він не був присутнім при допитах, які проводив слідчий суддя [8, с. 156-157].

Саме прокурор вирішував питання, чи варто після дізнання проводити слідство. Якщо, на його погляд, існували відповідні юридичні та фактичні підстави, він звертався до суду з поданням про відкриття слідства. При чому, слідчий суддя уповноважувався оскаржити це подання, закрити провадження у справі чи зупинити досудове слідство [4, с. 159]. Так, 21 січня 1919 р. Тернопільська про-

куратура передала справу О. Бернасевича, М. Рабановича, Ф. Робовського, М. Сяновської та М. Вольдера у Тернопільський повітовий суд для подальшого провадження слідчого судді [10, арк. 8].

Основною досудового слідства республіки було проведення необхідних для кримінальної справи слідчих дій, а саме регламентованих законодавством процесуальних дій, спрямованих на збирання, перевірку та фіксацію доказів [5, с. 256]. Відомо, що у період ЗУНР серед слідчих дій найчастіше застосовувалися такі: огляд, обшук, виїмка, експертиза та допит.

Кримінально-процесуальний огляд мав на меті переконати суддів або слідчого в існуванні певних обставин, важливих для вирішення кримінальної справи. Предметом огляду могли бути предмети та особи. Особа мала обов'язок дозволити її оглянути. Оглядом керував слідчий суддя навіть тоді, коли огляд проводився експертами. Протокол огляду часто ставав основною підставою вироку, тому до нього часто долучались малюнки, плани та креслення. Особливі правила існували для огляду трупів і тілесних каліцтв, автентичності почерку, фальсифікації грошей чи цінних паперів, підпалу тощо [11, с. 78].

Обшук застосовувався, коли отримання показів від підозрюваного не дало результату. Він відбувався на підставі суддівського наказу, який повинен бути вручений підозрюваному протягом 24 год. з моменту прийняття. Проведення обшуку фіксувалося у протоколі в присутності понятих та представника правоохоронного органу [11, с. 80]. Так, від 17 травня 1919 р. жандармерія станції Лошнів проводила розслідування у кримінальній справі про крадіжку упряжі із коней, віжків і нашійників. Свідки Владислав Місевич і Михайло Плевак впізнали ці речі у Анруха Корися. Відтак жандарм Антін Чорний в присутності свідків провів обшук житла підозрюваного, однак цих речей не виявив [7, арк. 61].

Знайдені в процесі обшуку предмети, які мали значення для кримінальної справи, підлягали виїмці. Вони передавались на зберігання до суду із відповідними документами та заходами щодо індивідуалізації (недопустимості підміни). Коли знаходилися речі, які свідчили про інший злочин, вони передавались на зберігання прокуророві [11, с. 81].

Досудове слідство завершувалося складанням обвинувального висновку. Прокурор складав обвинувальний висновок і передавав його слідчому судді. Згідно ст. 27 КПК 1873 р. кількість примірників обвинувального висновку повинна була відповідати кількості підсудних у кримінальній справі [4, с. 162]. Так, приміром, у кримінальній справі про крадіжку, яку розглядав Винниківський повітовий суд ЗУНР, обвинувальний висновок було складено у двох примірниках, адже у цій справі було двоє підсудних – Іван Фер і Петро Пасіка [12, арк. 14].

До речі ст. 207 КПК 1873 р. встановлювала таку структуру обвинувального висновку: назва суду, якому передавалась кримінальна справа; ім'я, прізвище й інші дані підсудного; описання обставин вчинення злочину, встановлених слідством; кримінально-правова кваліфікація діяння [13]. Такої самої структури обвинувального висновку дотримувалась також і прокуратура ЗУНР, складаючи обвинувальні висновки у кримінальних справах.

Далі відбувалося попереднє засідання суду, на якому проводилися необхідні підготовчі дії та приймалися відповідні рішення: підсудний переводився з місця тимчасового утримання до в'язниці при суді; приймалися заяви учасників кримінального процесу про нововиявлені обставини та докази; допускали до участі в справі адвоката; визначалися місце і час судового слухання; повідомлялися експерти і свідки, про їх обов'язкову присутність у суді [8, с. 158].

Судовий розгляд розпочинався з оголошення даних про підсудного, потерпілого, свідків і експертів, а також перевірки їх присутності на засіданні. Суддя наголошував свідкам і експертам на «святості» (непорушності) їх при-

сяги та видаляв їх у спеціальну кімнату, де вони чекали, поки їх викличуть у судову залу для виступу. Далі зачитувався обвинувальний висновок, після чого суддя оголошував і роз'яснював підсудному його права [11, с. 100].

Підсудний не міг бути змушений для надання показів. Проте у випадку його мовчання суддя мав право зачитати його покази, отримані на досудовому слідстві. Далі сторони надавали судові докази й обговорювали їх значення. Відтак складали присяги свідки й експерти, заслуховувались виступи та відповіді на запитання. Якщо існував ризик, що свідок побоюється підсудного, для отримання його правдивих свідчень, підсудний міг бути тимчасово видалений із залу. При чому, свідків і експертів слухали окремо, щоб вони не чули показів один одного. Нарешті суддя звертався до підсудного, щоб той прокоментував надані суду факти й покази свідків та висновки експертів [11, с. 101-102].

Кримінально-процесуальне право ЗУНР допускало зупинення судового розгляду кримінальної справи. Найпоширенішою підставою для такого зупинення була відсутність підсудного внаслідок його втечі чи хвороби. Так, 12 лютого 1919 р. прокурор В. Будний звернувся до Тернопільського окружного суду про зупинення провадження по кримінальній справі до моменту віднайдення підсудних [9, арк. 4].

Після завершення доказового провадження переходили до завершального змагання сторін. Спочатку виступав прокурор. За ним – представник потерпілого, який мав право вимагати покарання для підсудного, в разі якщо прокурор відмовлявся від обвинувачення. Далі надавалось останнє слово підсудному, який мав право передати його своєму адвокату [11, с. 102-103].

Для підготовки вироку судді виходили у нарадчу кімнату. Якщо в судовому процесі брали участь присяжні, вони також виходили в нарадчу кімнату для вирішення питання про винуватість або невинуватість підсудного. Висновок (вердикт) присяжних повинен був бути прийнятий не менш як двома третинами усієї колегії присяжних і проголошений у залі суду [8, с. 159-160]. Керуючись власним переконанням, нормами чинного законодавства, фактичними обставинами справи та – у випадку розгляду кримінальної справи спільно з присяжними – висновком про винуватість або невинуватість підсудного, суд виносив вирок.

Вироком вважалось рішення суду в кримінальній справі, постановлене на судовому засіданні, про винуватість або невинуватість підсудного та про застосування до винуватого покарання [5, с. 399]. Він складався із вступної, мотивувальної та резолютивної частин.

Звісно, вироки судів ЗУНР у кримінальних справах могли бути оскаржені. Про такий намір особа (прокурор, потерпілий, засуджений або його захисник) повинна була повідомити суд на засіданні, в якому було винесено такий вирок. Якщо такий намір не був оголошений, особі надавалось ще три дні для того, щоб заявити про нього в суд. Після заявлення наміру про оскарження вироку в цієї особи було ще вісім днів для подання апеляційної заяви в суд II інстанції.

Суд II інстанції мав право скасувати вирок суду I інстанції, якщо існували підстави для виправданого вироку, було виявлено неправильну кримінально-правову кваліфікацію діянь підсудного, а також, якщо підсудний був неосудним, справа розглядалась некомпетентним судом або було грубо порушено право на відвід судді [4, с. 167]. Згідно з законом «Про тимчасове судочинство в цивільних і кримінальних справах у другій і третій інстанціях в час надзвичайних відносин, викликаних війною», прийнятим УН Радою 15 лютого 1919 р., апеляції щодо вироків у кримінальних справах розглядалися окремим судовим сенатом II інстанції, вироки якого могли бути оскаржені в окремому судовому сенаті III інстанції [14, с. 12-13].

Вирок, який набув чинності, невідкладно виконувався, за винятком таких випадків: хвороба чи вагітність підсудної особи; звернення про помилування у разі вироку смерті; відстрочення судом другої інстанції виконання покарання у вигляді позбавлення волі строком на 6 місяців; виконання підсудним військового обов'язку; розшуку підсудного.

У разі засудження до позбавлення волі підсудний відбував його у в'язниці при суді, який виніс вирок. Винятки з цього правила були такі: переповнення відповідної в'язниці та позбавлення волі строком понад один рік. Штрафи виплачувались протягом восьми днів. У разі прострочення сплати повітовий суд накладав арешт на майно засудженого та відтак покривав штраф з вартості реалізованого майна [11, s. 160-161].

Висновки. Таким чином, кримінальне судочинство ЗУНР в основному базувалось на розвинутій австрійській традиції кримінально-процесуального права, яка отримала новий вираз у судовій практиці 1918-1919 рр. завдяки застосуванню чинних норм українськими суддями відповідно до їх особистого переконання та бачення справедливості. Істотним позитивом кримінального судочинства можна розглядати присутність представника потерпілого, який захищав майнові права останнього, що зазнали порушення внаслідок скоєння злочину. Загалом, можна констатувати, що кримінальне судочинство ЗУНР було близьким до сучасних європейських, демократичних стандартів правосуддя та виступало фактором стабілізації режиму законності в українській державі, яка перебувала в складних умовах державотворення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кульчицький В. С. Історія держави і права України / В. С. Кульчицький, Б. Й. Тищик. – К. : Ін Юре, 2007. – 624 с.
2. Стебельський П. Австрійський процес карний / П. Стебельський // Часопись правничий. – Львів, 1890.
3. Худоба Н. Австрійський кримінально-процесуальний кодекс 1873 року та його застосування на території Галичини / Н. Худоба // Форум права. – 2009. – № 2. – С. 417–422.
4. Кондратюк О. В. Судова система та судочинство у Галичині в складі Австро-Угорщини (1867–1918 рр.) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Кондратюк Олександр Володимирович. – Львів, 2006. – 203 с.
5. Назаров В. В. Кримінальний процес України / В. В. Назаров, Г. М. Омеляненко. – К. : Юридична думка, 2005. – 548 с.
6. Худоба Н. Джерела, структура та основні положення австрійського кримінально-процесуального кодексу 1873 р. / Н. Худоба // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – Львів, 2010. – Вип. 51. – С. 89–95.
7. Державний архів Тернопільської області. – Фонд 287 (Прокуратура Тернопільського окружного суду). – Опис 1. – Справа 5 (Рестраційні листи обліку справ за розглядом кримінальних злочинів).
8. Гловацький І. Ю. Українські адвокати у політичних судових процесах у Східній Галичині (1921–1939 рр.) / І. Ю. Гловацький. – Львів : Тріада плюс, 2003. – 348 с.
9. Державний архів Львівської області. – Фонд 102 (Повітові суди). – Опис 5 (Сокальський повітовий суд). – Справа 6 (Справа про звинувачення Якимчука Трохима у порушенні суспільного порядку).
10. Державний архів Тернопільської області. – Фонд 287 (Прокуратура Тернопільського окружного суду). – Опис 1. – Справа 3 (Рестраційні листи обліку справ за розглядом кримінальних злочинів).
11. Makarewicz J. Zarys postępowania karnego autryackiego / Juliusz Makarewicz. – Kraków : Leon Frommer, 1909. – 164 s.
12. Державний архів Львівської області. – Фонд 102 (Повітові суди). – Опис 1 (Винниківський повітовий суд). – Справа 69 (Справа про звинувачення Пасіки Петра та Фера Івана в крадіжці).
13. Reichsgesetzblatt für die im Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder. – 1873. – XLII. Stück.
14. Вісник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. – Випуск 3. – Станіслав. – 2 березня 1919.